

ĮVADAS

Nacionalinis (tautinis) kostiumas priskirtinas materialiems objektams, kuriems teikiama simbolinė prasmė pranoksta praktinę funkciją. Simbolinė paskirtis verčia modeliuoti kostiumą, palankiai pristatantį nacionalinę kultūrą. Jis konstruojamas kaip aprangos rūšis, kuriai privalomos estetinės charakteristikos ir programiškai teikiamas meno kūrinio statusas. Kaip taikomosios dailės kūrinys tautinis kostiumas simbolizuoja tautą bei valstybę. Kaip žmogaus apranga jis yra asmeninės tapatybės simbolis: jungtis tarp individualiai išgyvenamos ir kolektyvinės tautinės tapatybės.

Nacionalinio kostiumo samprata atitinka tam tikrą pasaulio viziją, pagal kurią žmonija „natūraliai“ yra padalinta į tautas – skirtingas istorines bei kultūrinės bendruomenes. Tautinis kostiumas vizualiai patvirtina šį susiskirstymą. Jis suvokiamas kaip nacionalinės kultūros produktas, atspindintis tautai būdingą pasaulėžiūrą ir nacionalinį charakterį, liudijantis istorinės kultūros tęstinumą ir gyvybingumą. Tautinio kostiumo samprata yra paremta kertinėmis nacionalizmo ideologinėmis nuostatomis, būdingomis visoms specifinėms nacionalinės kultūros formoms, ir glaudžiai susijusi su nacionalizmui būdingomis istorijos interpretacijomis.

Tautinio kostiumo sampratos ir materialaus objekto atsiradimas glaudžiai susijęs su nacijos ir nacionalinės valstybės formavimusi. Nacionalinės aprangos idėja sinchroniškai iškilo tuo pačiu metu ne vienoje šalyje, iš Europos, kurioje užgimė, paplito visame pasaulyje. Tautinių kostiumų ir jų dėvėjimo kultūros klostymasis įvairiose Europos šalyse buvo tęstinis procesas, pasitaikantis XIX a. pirmojoje pusėje ir vis dažnėjantis nuo amžiaus vidurio. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tautinis kostiumas jau buvo suvokiamas kaip vienas įprastų nacijos simbolių, reikalingų kiekvienos šalies kultūrai.

Šiame darbe siekiama nustatyti, kokių idėjų rinkinys sudaro nacionalinio kostiumo koncepcijos turinį, ir kokiais būdais konstruojama jo forma. Šie aktualūs nacionalizmo istorijos ir teorijos klausimai pastaruosiu metu yra analizuojami daugelyje Europos ir pasaulio valstybių. Siekiama apibendrinti visuotinius nacionalinio kostiumo tapimo dėsningumus ir atsižvelgiant į juos įvertinti, kaip lietuviški tautinio kostiumo modeliai atliepia bendrąsias europines tendencijas, ir kuo yra saviti. Lietuvių tautinis kostiumas buvo pradėtas kurti, kai tokios aprangos samprata Europoje jau buvo susiklosčiusi, todėl tikėtina, kad jo formų kaitoje atsiskleidžia tiek bendri nacionalinių kultūrų formavimosi dėsningumai, tiek savitos jų interpretacijos, nulėmtos Lietuvos XX a. istorijos ir kultūros gyvenimo ypatybių. Pažymėtina, kad ir Lietuvoje, ir kitose šalyse iki šiol dažniausiai apsiribojama vienos konkrečios tautos

arba valstybės nacionalinio kostiumo analize. Tuo tarpu tautinio kostiumo idėja, kaip daugelis kitų nacionalizmui būdingų reiškinių, pasižymėjo modalumu ir buvo kopijuojama. Nauji modeliai konstruoti, derinantys prie pasaulinėje kultūroje ir nacionalinių valstybių politiniame bei kultūriniame gyvenime vykusių pokyčių. Universalų įžvalgų siekis tautinio kostiumo srityje yra rizikingas iššūkis, tačiau į jį neatsakius, neįmanoma aiškiai suvokti tautinio kostiumo suformavimo vienoje kurioje šalyje proceso, o tuo labiau įvertinti jo rezultatus.

Lietuvių tautinis kostiumas pradėtas naudoti modernios lietuviškosios tapatybės raiškai XIX ir XX amžių sandūroje. Pirmieji kostiumai pasirodė tautinio atgimimo epochoje ir vystėsi drauge su kitomis laikotarpiui būdingomis nacionalinės kultūros formomis: muzika ir šokiu, dramaturgija, meno saviveikla ir masiniais kultūros renginiais. Kostiumas kurtas ir naudotas siekiant lietuvių nacionalinės kultūros pilnatvės bei lygiavertiškumo tarp kitų tautų. Todėl kostiumo tyrimai yra paranki medžiaga įvairialypiems kultūros sociologinio, antropologinio, istorinio pobūdžio tarpdalykiniams tyrinėjimams, jie gali žymiai praturtinti kitų specifinių Lietuvos nacionalinės kultūros sričių ir šakų analizę.

Lietuvos ir kitų Europos šalių tautiniai kostiumai turi privalomą, bet nevienareikšmį ir sudėtingą ryšį su liaudies drabužiais. Atsiradęs laikotarpiu, kada tradiciniai liaudies kostiumai buvo nykstantis arba jau išnykęs reiškinys, tautinis kostiumas traktuotas kaip priemonė perimti „natūralų“ liaudies drabužių etninį savitumą, išlaikyti jo svarbiausių savybių tęstinumą. Istorinių drabužių interpretavimo pobūdis, atrinktų savybių aktualizavimas ir atspindi, ir formuoja tautos santykį su istoriniu paveldu. Lietuvių tautinio kostiumo pavyzdys yra aktualus analizuojant bendrąją šiuolaikinių kūrinių santykio su liaudiškais pirmavaizdžiais problemą.

Tautinio kostiumo fenomenas pasirodė esąs patvarus, gyvybingas, pritaikomas kintančioms sąlygoms. Kartą atsiradęs, jis neišnyko nė vienoje Europos šalyje. Susiformavo specifinės jo funkcijos, vilkėjimo tradicijos, kostiumų gamybos verslas. Štai kodėl tautinio kostiumo tyrimai turi nemažą praktinę reikšmę: jų rezultatai pravartūs tolesnei šios simbolinės aprangos plėtočiai, jos gamybos ypatumų bei reguliavimo galimybių įvertinimui, jie gali turėti įtakos pasirenkant kostiumo naudojimo praktiką. Šiame kontekste lietuvių nacionalinės aprangos funkcionavimo tyrimai yra aktualūs tiek mums, tiek ir kitų šalių tyrėjams.

Tautiniai kostiumai šiandien tebėra svarbus nacionalinių kultūrų ir jų tarpusavio bendrystės bei kultūrinių mainų objektas. Nauji modeliai kuriami daugelyje šalių, o seniau sukurti įgyja autonomiškos kultūros vertybės statusą. XXI amžiaus pradžioje nacionalinio kostiumo temos aktualumą padidino informacinių technologijų plėtra,

išskleidusi jo problematiką interneto tinklalapiuose ir parodžiusi, kad vilkėjimas tautiniu kostiumu visuomenėje tapo nebeatskiriamas nuo jo studijų. Tautinis kostiumas vis dar laikomas ne tik būtinai reikalingu nacijos simboliu, bet ir tinkama, laiko patikrinta priemone, padedančia išsaugoti bei pritaikyti šiuolaikinio žmogaus reikmėms vertingą istorinį ir etninį paveldą.

Knygoje tiriamas lietuvių tautinis kostiumas. Tai tautinio kostiumo modeliai, sukurti XX a. lietuvių liaudies drabužių pagrindu. Tiriama kostiumai, jų projektai ir fiksacijos. Prie pastarųjų priskiriami tekstai, fotografijos, piešiniai, videoįrašai.

Ištirti nebenaudojami ir naudojami tautiniai kostiumai. Pirmajai grupei priskirtini muziejuose ir pas privačius asmenis saugomi tautiniai kostiumai, jų dalių komplektai ir atskiri drabužiai. Pilnų kostiumų, pagamintų iki II pasaulinio karo, beveik neišliko; komplektai dažniausiai nepilni arba papildyti vėliau gamintomis dalimis. Tokie drabužiai, iš viso sudarantys apie 100 kostiumų / aprangos komplektų, rasti Lietuvos nacionaliniame muziejuje (54 komplektai), Lietuvos dailės muziejuje (20 komplektų). Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje rasti 6, Žemaičių muziejuje „Alka“ – 11, Kupiškio etnografijos muziejuje – 9, Marijampolės kraštotyros muziejuje – 6 komplektai. Aštuoni pilni kostiumai ir nemažai atskirų drabužių užfiksuota pas privačius asmenis. Didesnė šių drabužių dalis gaminta IV dešimtmetyje, tik vienetai XX a. pradžioje.

Išlikę prieškarinio drabužiai leidžia įvertinti naudotas medžiagas, spalvas, audimo bei rankdarbių technikas, sukirpimą, tačiau dėl rinkinių fragmentiškumo to laikotarpio kostiumo modelius rekonstruoti galima tik naudojantis ne mažiau svarbiais šaltiniais: prieškarinio spaudiniai – jų tekstais, fotografijomis ir piešiniais. Didesnė svarba teikta publikuotoms, tarnavusioms viešais sektiniais pavyzdžiais fotografijoms.

Muziejuose saugomi XX a. antrosios pusės kostiumai dažniausiai yra pagaminti žinomų audėjų (Klementinos Gudonytės, Veronikos Zaronskienės, Emilijos Baumilaitės, Monikos Kriukelienės, Emilijos Černeckienės, Onos Jazerskienės ir kitų), įsigyti po parodų ir niekada nevilkėti. Jų esama visuose aukščiau išvardytuose muziejuose nuo kelių iki kelių dešimčių egzempliorių, o ypač didelis rinkinys, apimantis 1960–1985 metų žymiausių lietuvių meistrių darbus (apie 60 kostiumų), saugomas Rusijos etnografijos muziejuje (REM) Sankt Peterburge.

Savitą naudojamų tautinių kostiumų grupę sudaro bažnyčių procesijoms ir adoracijoms skirtų drabužių rinkiniai. Bažnyčių jie buvo įsigijami tik po II pasaulinio karo, perėmus sovietinės okupacijos metais įprastą saviveiklos grupių praktiką, tačiau tarp jų yra ir seniau gamintų, parapijiečių padovanotų drabužių. Procesijų kostiumai ilgai dėvimi, daugelis jų priklauso prieškariniams arba tuoj po karo plitusiems modeliams.

Tirti tautiniai drabužiai, sudarantys apie 95 komplektus, saugomus Linkuvos (Pakruojo r.) – apie 20 komplektų, Rokiškio – 12 kostiumų, Anykščių – 11 kostiumų, Gražiškių (Vilkaviškio r.) – 12 kostiumų, Zapyškio (Kauno r.) – 16 kostiumų, Pašūvio (Radviliškio r.) – 8 kostiumai, Ceikinių (Ignalinos r.) – 8 kostiumai, Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčioje – 8 kostiumai.

XX a. antrosios pusės tautinių kostiumų modeliai buvo užfiksuoti tuo metu, kada jie buvo vilkimi. Dainų ir šokių ansamblių drabužinėse išlikę pilni kostiumai, siūti VII dešimtmečio pradžios ir vėlesnėms programoms. Koncertuojančių kolektyvų kostiumai yra ne kartą atnaujinti; senesni drabužiai perkomplektuoti, persiūti, taikantis prie naujų interpretacijų, todėl svarbus jų fiksavimo laikas. Taip pat naudotasi duomenimis, autorės kauptais nuo 1983 m. dainų švenčių, įvairių festivalių, apžiūrų. Ankstyviausios sistemingos fotofiksacijos atliktos 1985 m. Respublikinėje dainų šventėje (154 spalvotos foto skaidrės), 1986 m. folkloro festivalyje „Ant marių krantelio“ (96 spalvotos fotoskaidrės). Nuo 1985 m. Lietuvoje vykusios dainų šventės ir svarbiausi folkloro festivaliai buvo fiksuoti videojuostoje. Įrašai saugomi Lietuvos nacionalinio kultūros centro (LNKC) Liaudies kūrybos archyve (LKA). Šiame archyve saugomi iševijos dainų švenčių (nuo 1988 m.), Lietuvos folkloro grupių koncertų, apžiūrų ir pan. vaizdo įrašai. Siekiant tyrimą integruoti į europinį kontekstą, palyginimui naudoti užsienio folkloro grupių koncertų ir festivalių vaizdo įrašai, taip pat esantys minėtame archyve.

Tiriamąjį periodą pradžia yra 1900 metai, laikomi pirmuoju viešu lietuvių tautinio kostiumo pasirodymu, turėjusiu nenutrūkstantį tęsinį. Pasirinkta tyrimo pabaiga – XX ir XXI amžiaus sandūra, žyminti laikotarpį, kuriuo įvyko ženklūs pokyčiai sovietinės okupacijos metais susiklosčiusioje tautinių kostiumų modelių hierarchijoje ir formavosi nauja kostiumų gamybos sistema.

Šaltinius ir literatūrą, kuriais remtasi rengiant leidinį, pagal formalius kriterijus galima grupuoti į nepublikuotą (šaltiniai) ir publikuotą (literatūra) medžiagą. Tačiau kai kuriais periodikos ir reprezentacinių leidinių tekstais, publikuotomis fotografijomis ir kita vaizdo medžiaga, naudotasi kaip šaltiniais. Kadangi ženkli literatūros dalis atliko dvejetainę funkciją, ją būtų sunku suskirstyti griežtai ir vienareikšmiškai.

Šaltiniai skirstytini į kelias grupes. Kaip jau minėta, šaltiniais tarnavo dalis tekstų, publikuotų periodikoje ir tautinio kostiumo leidiniuose XX a. I pusėje, ypač juose skelbti kostiumų aprašymai, praktiniai patarimai, kostiumų fotografijos, piešiniai, kostiumų ir jų dalių projektai, konstravimo brėžiniai, ornamentai. Lietuvos literatūros ir meno archyve (LLMA), Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (VUB RS), Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje (NMB) saugoma tekstine ir

foto medžiaga daugiausia remtasi tiriant ankstyviausius, XX a. pirmųjų dešimtmečių tautinio kostiumo modelius. Remiantis daugiausia LLMA saugoma gausia medžiaga, tirtos Halinos Kairiūkštytės-Jaciniienės IV–VI dešimtmetyje vykdytos kostiumo rekonstrukcijos, VUB RS ir Kupiškio etnografijos muziejaus (KKM) archyvų duomenimis ženkliai papildytos publikuotos žinios apie Mikalinos Glemžaitės kurtą tautinio kostiumo modelį. Tiriant VII–IX dešimtmečio tautinių kostiumų kūrybą, remtasi Lietuvos nacionalinio kultūros centro (LNKC) Tautodailės poskyryje išlikusiais dokumentais, nušviečiančiais 1969 m. konferencijos „Tradicijos ir dabartis lietuvių tautiniuose drabužiuose“ eigą bei rezultatus ir Tautinio kostiumo meno tarybos 1969–1990 m. veiklą. Tiriant autorinius tautinio kostiumo modelius, remtasi informacija, gauta tiesiogiai iš juos kūrusių dailininkų: Antano Tamošaičio, Anelės Mironaitės, Juozo Balčikonio, Reginos Songailaitės-Balčikonienės, Marijos Žilevičienės, Dalios Mataitienės. Daug informacijos suteikė Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijos „Židinys“ archyvas (AATŽA).

Analizuojant lietuvių tautinio kostiumo modelių ir autentiškų liaudies drabužių santykį, remtasi duomenimis, sukauptais tyrinėjant liaudies drabužių rinkinius Lietuvos dailės (LDM), Lietuvos nacionaliniame (LNM), Mažosios Lietuvos istorijos (MLIM), Lietuvos liaudies buities (LLBM), Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės (NČDM), Šiaulių „Aušros“ (ŠAM), Žemaičių „Alkos“ (ŽMA), Švenčionių „Nalšios“ (ŠNM), Rusijos etnografijos Sankt Peterburge (REM) muziejuose, Kretingos (KM), Šilutės (ŠM), Kupiškio etnografijos (KKM), Alytaus (AKM), Marijampolės (MKM), Panevėžio (PKM) kraštotyros, Vilkaviškio krašto (VKM) muziejuose. Sukaupta medžiaga buvo panaudota šios knygos autorės leidiniams, pristatantiems tautinio kostiumo, kopijuojančio liaudies drabužius modelį ir liaudies drabužių rekonstrukcijas: „Tautinis kostiumas vaikams ir jaunimui“ (1993), „Lietuvių tautinis kostiumas“ (2006, 2008).

XX a. II pusėje kitose Europos šalyse egzistuojanti nacionalinių kostiumų kūrimo ir gamybos praktika, jos valdymo ir kontrolės klausimai nušviečiami internetiniuose tinklalapiuose. Nacionalinio kostiumo tarybos (Norvegijos *Bunad – og folkedraktrådet*, dabar vadinasi – *Norsk institutt for bunad og folkedrakt*, Suomijos *Kansallipu-kuraati*, Šveicarijos *STV*, Islandijos *Islenski Þjóðbúningurinn*) tinklalapiuose skelbia savo nuostatus, aprašo institucijos istoriją, veiklos metodus ir rezultatus, pristato šiuolaikinius ir istorinius tautinio kostiumo modelius, skelbia straipsnius, skirtus šiuolaikinėms, dažniausiai praktinėms nacionalinio kostiumo problemoms. Liaudies meno ir amatų nacionalinės ir tarptautinės organizacijos skelbia informaciją apie kostiumų gamybą. Folkloro, nacionalinių šokių organizacijos pristato reikalavimus dalyvių kostiumams.

Naudota literatūra taip pat skirstytina į kelias grupes. Viena jų – ***nacionalizmo ideologijos ir nacionalinės kultūros formavimosi tyrimai***.

Ideologinės nuostatos, kuriomis remiantis suformuota tautos / nacijos samprata ir konstruotos specifinės nacionalinės kultūros formos, nagrinėtos istorikų ir sociologų A. D. Smitho (Smith A. D., 1994; 1991), E. Hobsbawmo (Hobsbawm E., 1983; 1987; 1990), B. Andersono (Anderson B., 1999), M. Hrocho (Hroch M., 1996), R. Brubakerio (Brubaker R., 1998), G. Delanty (Delanty G., 2002) bei jų pasekėjų (Penrose J., 2002; Reagin N. R., 2007) darbuose. Modernioje visuomenėje vykstančios tautinio identiteto paieškos tirtos E. Gellnerio (Gellner E., 1996), A. Giddenso (Giddens A., 1994), C. Geertzo (Geertz C., 2005), J. Cliffordo (Clifford J., 2006), J. Friedmano (Friedman J., 2001), Lietuvoje – B. Kuzmicko (Kuzmickas B., 1989), V. Kavolio (Kavolis V., 1986), P. Subačiaus (Subačius P., 1999), A. Valantiejaus (Valantiejus A., 2002). Remiantis jų teorinėmis išvalgomis, nagrinėjamos idėjos leidusios naujai įprasminti liaudies drabužių formose ir funkcijose atspindėtus geografinius, istorinius bei etninius savitumus ir panaudoti juos konstruojant naują aprangos rūšį – tautinį kostiumą.

Antroji grupė – ***Europos tautų nacionalinis kostiumas ir liaudies drabužiai***.

Iki XX amžiaus devintojo dešimtmečio tautinio kostiumo kaip reiškinių, atsiradusio nykstant tradicinei aprangai, paminėjimus ir pristatymus buvo įprasta sieti su liaudies drabužių išlikimo problematika, beveik neliečiant specifinių nacionalinio kostiumo kūrybos ir paveldo interpretacijos klausimų. Tačiau visų šalių, naudojančių nacionalinius kostiumus, reprezentaciniai bei informaciniai leidiniai suteikia duomenų apie abi aprangos rūšis. Pastarųjų leidinių grupė – įvairios apimties ir poligrafijos, nuo iliustracijų albumų iki lankstinukų ir atvirukų rinkinių – formavosi kaip žanras drauge su tautiniu kostiumu. Nacionalinis kostiumas juose gali būti pristatomas tiek liaudies, tiek tautinio kostiumo iliustracijomis, o tekstuose dažniausiai rašoma apie tradicinius liaudies drabužius. Iki paplįtant spalvotai fotografijai, kostiumo leidiniams buvo įprasti spalvoti piešiniai, padedantys liaudies kostiumą ir rekonstruoti. Todėl piešiniai ir šiandien neprarado aktualumo. Minėtas kostiumo leidinių ypatybių derinys savaime leidžia atsekti autentiškos liaudies aprangos interpretavimo būdus, naudotus įvairiose šalyse skirtingais laikotarpiais. Kai kurie reprezentaciniai leidiniai turi praktinius priedus – sukirpimo schemas arba brėžinius, rankdarbių technikų aprašus, siuvinėjimo, nėrinių, audimo raštus, patarimus dėl kostiumo pavyzdžio pasirinkimo, medžiagų įsigijimo ir kt. Šie priedai, kartais išaugantys į savarankiškus leidinius ir didesnius veikalus, yra svarbus šaltinis interpretavimo būdams ir kostiumo gamybos technologijų išlaikymo bei kaitos procesams pažinti.

Vykstant įvairių tautų tradicinės aprangos tyrimams, buvo atskleidžiami liaudies kostiumo formavimosi dėsningumai, pasireiškę ne vienoje šalyje. Skirtingi aspektai kai kuriose šalyse tyrinėti intensyviau, pvz., liaudies kostiumo ir elitinės mados santykiai detalai analizuoti Austrijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Lenkijoje (Lipp F. C., 1984, Hörandner E., 1984, Ek S. B., 1960; Nylén A. M., 1949; Noss A., 1970, 1991; Poloczkowa B., 1967), liaudies kostiumo funkcijos – Lenkijoje ir Slovakijoje (Kantor R., 1974, 1982; Bitner-Szewczykowa H., 1976; Turnau I., 1977; Bogatyrev P., 1971), liaudies kostiumo raidos dėsningumai ir jų periodizacija – Vokietijoje, Austrijoje, Nyderlanduose, Estijoje (Pesendorfer G., 1938, Bruhn W., Tilke M., 1941; Hofstätter H. H., 1977, Lipp F. C., 1984, Nieuwhoff C., 1985, Voolmaa A., 1981). Šių tyrimų rezultatais remtasi ir kitose šalyse, interpretuojant savus kostiumus.

Įprasta leisti vienos tautos arba valstybės (kartais ir joje gyvenančių tautinių mažumų) kostiumams skirtus reprezentacinius leidinius. Leidiniai, pristatantys Europos tautų kostiumus (pvz., Bazielič B., 2008), reti, sugretinantys ne tik skirtingai interpretuotus tautinius ir liaudies, bet ir nevienodais principais atrinktus kostiumus, šiuo požiūriu nedaug nutolę nuo XIX a. A. Racinet *Istorinės kostiumo enciklopedijos* (leidimas: Racinet A., 1991).

Pirminį impulsą tautinio kostiumo kaip atskiro objekto ir jo specifikos tyrimams davė „išrastos tradicijos“ tyrinėjimų pradininkai (Hobsbawm E., 1984; Anderson B., 1983). Jų bendraminčius nacionaliniu simboliu tapusi apranga domino kaip dirbtinis konstruktas, atsiradęs veikiant nacionalinių judėjimų ideologijos įtakai. Taigi jis tirtas plačiame nacijos įvaizdžio konstravimo kontekste, o dėmesys sutelktas į pradinį tautinių kostiumų kūrimo etapą, atskleidžiant tikrąjį jų istorinio pagrįstumo laipsnį, tendencingą paveldo interpretavimą ir trūkstamų duomenų išgalvojimą ar net klastojimą (Trevor-Roper H., 1984; Morgan P., 1984). Dėmesys „išrastoms tradicijoms“ sukėlė tam tikrą nacijų ir nacionalinių valstybių XIX a. – XX a. pradžios istorijos revizavimo bangą, paskatinusią Europos tautų kostiumo tyrinėtojus naujai pažvelgti į savo nacionalinių kostiumų kilmę, ištirti jų sukūrimo aplinkybes, santykį su autentiška tradicine apranga, nustatyti nacionalinio kostiumo modelių kaitos etapus. Reprezentaciniuose ir informaciniuose leidiniuose dviem paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais tapo įprasta trumpai pristatyti svarbiausius faktus apie nacionalinių kostiumų pradžią, jų istoriją, paplitimą ir naudojimą, svarbesnius tautinių kostiumų modelius.

Moksliniai tautinio kostiumo kaip specifinio objekto tyrimai tebėra gana nauja tema daugumoje šalių, o vykstantys nėra plačiau viešinami, dažniau laikomi nacionalinėmis aktualijomis. Plačiausiai žinoma škotų vyriško tautinio kostiumo sukūrimo

istorija, pateikta kaip dalis škotiškosios tapatybės „išradimo“ (Trevor-Roper H., 1984). Analogiškame kontekste, tik glausčiau, pristatyta Velso moteriško tautinio kostiumo pradžia (Morgan P., 1984). Leidinių ir straipsnių apie savo tautinio kostiumo istoriją yra paskelbę norvegai (Fossnes H., 1995; Ylvisåker A. B., 1999), švedai (Tydén-Jordan A., 1987), islandai (Guðjónsson E. E., 1992). Kita vertus, tautinis kostiumas dažnai buvo „išrandamas“ to neslepian, todėl esama ankstyvesnių praktinės pakraipos leidinių, kuriuose, pvz., dėstomas rusų nacionalinės aprangos sukūrimo planas (Шиповъ П., 1901) arba mokoma sukurti stilizuotą tautinį kostiumą, remiantis tebevilkimais altaj-kiži etninės grupės liaudies drabužiais (Алтай кеп-кийм, 1990).

Trečiąją grupę sudaro leidiniai, kuriuose pristatomas ir / arba tiriamas *Lietuvių tautinis kostiumas ir liaudies drabužiai*.

Tiriant tautinį kostiumą kaip liaudies drabužių interpretaciją, yra svarbūs tekstai, skirti ir vienam, ir kitam objektui. Tačiau kai kurie autoriai sutapatindavo liaudies ir tautinius drabužius, o dalis rašinių ir leidinių yra skirti abiem aprangos rūšims. Liaudies drabužiais šiame darbe domėtasi tam tikru aspektu, t. y. tirta, kokia informacija apie juos tautinio kostiumo kūrėjų turėta, ir kaip ji buvo tam tikslui naudota. Todėl etnografinės literatūros apžvalga derinta su tekstų apie tautinį kostiumą chronologija, nesigilinama į liaudies drabužių tyrinėjimus, vykdytus po 2000 metų.

Šiuo požiūriu ypatingą vietą užima ankstyviausi Rytprūsių lietuvių liaudies drabužių aprašymai ir ikonografija, įterpti į XVIII – XIX a. publikuotus vokiečių autorių bendresnio pobūdžio leidinius, kelionių ir etnografinio pobūdžio knygas. Rašyti vokiečių kalba ir skirti to meto kultūriškai išprususiai Vokietijos publikai, dauguma jų vertintini kaip etnografinės informacijos šaltiniai, kurie, kaip ir kiti iki XX a. užsienio kalbomis publikuoti tekstai, Lietuvoje plačiau atskleisti tik XX a. antrosios pusės moksliniuose tyrimuose. Tačiau XIX a. pab. – XX a. pradžioje Mažosios Lietuvos kultūros veikėjams kai kurie jų buvo žinomi: yra paminėti arba kitaip atsekamas jų panaudojimas to laikotarpio tautiniams kostiumams kurti (Lepner Th., 1744; Bock F.S., 1782; Prätorius M., 1871; Glagau O., 1869; Gisevius E., 1881). Lietuviams žinomi, nors taip pat adresuoti vokiečių skaitytojams, buvo ir XIX – XX amžiaus sandūroje vokiečių tyrinėtojų atlikti kai kurių lietuviškų drabužių etnografiniai tyrimai (Kretschmer A., 1890; Bezenberger A., 1882; Zweg A., 1898; Lemke E., 1900). Ši literatūra, nors neišsami ir fragmentiška, teikė žinių apie senesnius drabužius, negu tuo metu vilkėti kaime, ir buvo svarbi tradicinių „lietuviškų“ bruožų aprangoje nustatymui.

Įvairiarūšes publikacijas apie lietuvių tautinį kostiumą patogiausiai apžvelgti suskirsčius į du laikotarpius, kuriais jų pobūdis buvo skirtingas: XIX a. pab. –

XX a. pirmosios pusės (iki SSSR okupacijos) ir XX a. antrosios pusės (po II pasaulinio karo).

Pirmuoju laikotarpiu didžiausią literatūros dalį sudarė straipsniai periodinėje spaudoje, o jo pabaigoje pasirodė pirmosios knygos apie lietuvių tautinį kostiumą. Tuo laikotarpiu liaudies ir tautinio kostiumo skirtingos sąvokos dar tik kristalizavosi, o ir susiformavus tautinio kostiumo, kaip aprangos, galinčios arba net turinčios skirtis nuo „senovinės“, sampratai, abi aprangos rūšys vadintos bendru (*tautiškų / tautinių drabužių / rūbų*) terminu. Straipsnių apimtis ir aptariamų problemų išsamumas priklausė nuo periodikos raidos: per beveik pusę amžiaus labai išaugo pačių spaudinių apimtis, ir jie susiskaidė į daugybę profilių. Laikotarpio pradžioje dėl lietuviškos spaudos draudimo tekstai apie tautinį kostiumą rodėsi beveik vien tik Mažojoje Lietuvoje, o po 1905 m. įvairūs rašiniai palapsniui reikšmingesni tapo Didžiosios Lietuvos spaudiniuose. Jų daugėjo tarpukariu, ypač ketvirtąjį dešimtmetį. Apie tautinį kostiumą dažniau rašyta leidiniuose, tradiciškai daugiau vietos teikusiuose kultūros klausimams arba skirtuose moterims, dar dažniau – spaudoje organizacijų, kurių narės vilkėjo tautiniais kostiumais („Trimitas“, „Pavasaris“, „Kardas“, „Jaunoji Karta“, „Jaunasis ūkininkas“). Didesnės apimties rašiniai publikuoti dienraščių „Lietuvos aidas“, „Lietuvos keleivis“ kultūros arba savaitgalio prieduose. Po vieną kitą straipsnį galima rasti įvairiausios paskirties spaudoje, centriniuose ir regioniniuose leidiniuose. Pagal vyraujančią turinį pirmosios amžiaus pusės periodikoje pasirodžiusius rašinius galima suskirstyti į tris grupes:

- 1) Informaciniai – žinutės, kad tautiniais kostiumais vilkėta renginiuose; kvietimai taip vilkėti numatoma proga; tautinio kostiumo gamintojų arba propaguotojų reklama.
- 2) Šviečiamieji – straipsniai, propaguojantys tautinį kostiumą, įrodinėjantys jo svarbą nacionalinės kultūros ir paveldo išlaikymui; patarimai ir pamokymai, kaip įsigyti arba pasigaminti tautinį kostiumą; įvairaus išsamumo tautinio kostiumo modelių aprašymai. Prie šios grupės priskirtini ir straipsniai apie liaudies drabužius – didžioji jų dalis siekė suteikti etnografinių žinių tautinių kostiumų vilkėtojams. Dauguma autorių išsakydavo turimas žinias apie kokios nors apylinkės drabužius, kai kurie – apibendrindavo įvairiarūšę informaciją. Žinios apie liaudies ir jau egzistuojančius tautinius kostiumus gana dažnai būdavo painiojamos arba sąmoningai apjungiamos.
- 3) Poleminiai – anksčiau pasirodžiusių rašinių arba esamų tautinių kostiumų modelių kritika, dažnai iškeliant savus pasiūlymus.

Šio laikotarpio straipsniuose polemikos, ne tik tiesioginės, bet ir išreikštos per tam tikrą informaciją bei jos interpretavimą, gausu. Nuomonės, kartais įžvalgios ir

pamatuotos, tačiau dažnai neprofesionalios, kartais naivios, reikštos tiesmukai, ir leidžia susidaryti bemaž tikslų įspūdį apie gyvavusias kostiumo sampratas, jo paplitimą bei vertinimą visuomenėje, gamybos ir vartojimo problemas.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje išleistos pirmosios knygos apie lietuvių tautinį kostiumą (Glemžaitė M., 1936; Glemžaitė M., 1939; Tamošaitis A., 1939). Reikšmingiausia jų, užbaigianti laikotarpio ieškojimus, Antano Tamošaičio knyga *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*. Ji įtvirtino Lietuvoje regioninius tautinius kostiumus. Tai pirmas reprezentacinis lietuvių nacionalinio kostiumo leidinys, pagal žanro reikalavimus gausiai iliustruotas spalvotais piešiniais ir nespalvotomis fotografijomis. M. Glemžaitės knyga (Glemžaitė M., 1939) yra kuklesnės apimties bei poligrafijos, ir kiek kitos krypties, ne mažiau būdingos tautinio kostiumo leidiniams: reprezentacinė funkcija derinta su aiškiau išreikšta praktine šviečiamąja. Tarpukariu lygiagrečiai rengti ir gana artimi savo tikslais ir metodais A. Tamošaičio ir M. Glemžaitės 1939 m. leidiniai, skirti plačiajai visuomenei, buvo pirmieji šios srities darbai, galintys su tam tikromis išlygomis pretenduoti į taikomųjų mokslo tyrimų vardą (fundamentalių visai nebūta). Juose susisteminta sukaupta informacija apie liaudies drabužius, autorių tikslingai papildyta ir apibendrinta, ne tik panaudota tautinių kostiumų modeliavimui, bet tapo vėlesnių mokslinių tyrinėjimų atspara.

Antrojo pasaulinio karo suirutė padarė suprantamą pertrauką lietuviško tautinio kostiumo istoriografijoje. Nepriklausomybę praradusioje Lietuvoje po 1945 m. pasirodžiusios publikacijos grupuotinos kitokiais principais. Nuo bendros tautinio kostiumo temos atsiskyrė etnografiniai liaudies drabužių tyrimai. Šis procesas Lietuvoje prasidėjo objektyviai, greičiau nepaisant okupacijos negu kaip jos pasekmė, tačiau įgavo bruožų, būdingų Sovietų Sąjungoje priimtam specifiniam požiūriui į liaudies meno raidą. Mikalinos Glemžaitės reprezentacinio žanro knyga *Lietuvių tautiniai drabužiai* (Glemžaitė M., 1955) atspindi tematikos atskyrimo pradžia: tekstą iliustruojančių drabužių formos savybės, skirtingi knygos dalių parengimo metodai, iliustracijų aprašai, pirmą kartą atskirti *tautinių* ir *liaudies* drabužių terminai rodo šių aprangos rūšių atskirtį ir pranašauja objektų priskyrimą skirtingiems semantikos laukams. Liaudies drabužiai, įgiję „artefakto“ statusą, tapo etnografijos mokslo objektu, o tautinis kostiumas priskirtas meno kūriniių kategorijai.

Sovietinės okupacijos metais cenzūruojamoje periodinėje spaudoje tautinio kostiumo klausimais nediskutuota. Publikuota daugiausiai dainų švenčių informacija: žinutės, dailininkų sukurtų kostiumų pristatymai. Kai kurie dainų švenčių kostiumų projektai išleisti atskiromis knygomis (*Dainų šventei*, 1964; *Tautiniai drabužiai pagyvenusių žmonių kolektyvams*, 1970; *Dainų šventės kostiumai*, 1980),

kurios visuomenės buvo priimtos kaip tautinio kostiumo reprezentacinių leidinių atitinkmuo. Tik septintojo dešimtmečio pabaigos periodikoje paskelbti keli probleminiai straipsniai, iškėlę liaudies drabužių interpretavimo galimą įvairovę (Čerbulėnas K., Kairiūkštys K., 1968; Čerbulėnas K., 1969; Vyšniauskaitė A., 1969; Ozolas R., 1969), suteikė impulsą apsvarstyti liaudies drabužių interpretavimo būdus. Skirtingų tautinio kostiumo modelių taikymas skirtingiems saviveiklos žanrams analizuotas straipsnių rinkinyje, sudarytame 1987 m. vykusios konferencijos pranešimų pagrindu (Balčikonis J., 1989; Poškaitis K., 1989; Songailaitė-Balčikonienė R., 1989; Kirvaitienė A., 1989; Jurkuvienė T., 1989; Merkienė R., 1989). Atgavus nepriklausomybę, spaudoje pasikeista nuomonėmis apie skirtingas liaudies drabužių interpretacijas, XX a. pabaigoje vyravusias Lietuvoje ir išeivijoje (Kazokienė G., 1999; Jurkuvienė T., 1999; Beliauskienė D. ir kiti, 2000; Breichmanienė G., 2000). Lietuvių išeivių kultūros veikloje savaip vystytas A. Tamošaičio tarpukariu sukurtas tautinio kostiumo modelis išsamiausiai pristatytas Kanadoje išleistame reprezentaciniame albume (Tamošaitienė A., Tamošaitis A., 1979).

Liaudies drabužių etnografiniai tyrimai po karo daugiausia vykdėti trijuose didžiausius liaudies drabužių rinkinius turinčiuose muziejuose (LTSR Istorijos-etnografijos, Kauno M.K. Čiurlionio dailės, LTSR Dailės) ir po karo įsteigtame Istorijos institute. Mokslo tiriamieji darbai pradėti publikuoti septintojo dešimtmečio pradžioje. Ankstyvesnieji skirti sukauptų autentiškų liaudies drabužių ir lauko duomenų apibendrinimui. Tekstuose, publikuotuose bendresnio pobūdžio leidiniuose, apžvelgti XVIII a. pab. – XX a. pradžios lietuvių moterų liaudies drabužių bruožai visoje šalies teritorijoje (Mastonytė M., 1964), atskirose etnografinėse srityse (Mastonytė M., 1961; 1964; 1970; Stravinskienė A., 1969; Vyšniauskaitė A., 1989; Bernotienė S., 1992; Aleknienė D., 2000), atskirose apylinkėse (Mastonytė-Miliuvienė M., 1974; 1989; 1990; Kulikauskienė V., Mastonytė-Miliuvienė M., 1970; 1972;). Stambiausi šio pobūdžio leidiniai – albumai *Lietuvių liaudies menas. Drabužiai* (sudarytojai Juozas Balčikonis ir kiti, 1974) ir Stasės Bernotienės *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pr.* (Bernotienė S., 1974). Albumų iliustracijos nemaža dalimi kartojasi (S. Bernotienė naudojosi tik LNM eksponatais, ir tik moterų drabužių rinkiniais, antrasis leidinys – LNM, LNDM bei NČDM eksponatais, ir publikavo šiek tiek medžiagos apie vyriškus drabužius). Abu albumai buvo didžiausios apimties autentiškų lietuvių liaudies drabužių rinkinių publikacijos, aprūpintos eksponatų metrikomis ir glaustais tekstais. Nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio jie užėmė svarbiausių reprezentacinių liaudies kostiumo leidinių vietą, iki tol priklausiusią minėtai A. Tamošaičio knygai. Visos lietuvių liaudies aprangos

rūšys (drauge su latvių ir estų) buvo kartografuotos laikotarpio ir geografinio paplitimo aspektu leidinyje *Pabaltijo drabužių istorinis geografinis atlasas* (*Историко-этнографический атлас Прибалтики. Одежда*, 1984), publikuotame rusų kalba. Lietuviškąją dalį nuo 1966 m. rengė M. Mastonytė-Miliuvienė (moterų drabužius) ir V. Kulikauskienė (vyrų drabužius). Leidinio planas palankus trijų Pabaltijo tautų liaudies drabužių rūšių, jų formos savybių palyginimui, tačiau dėl šiame moksliniame veikale vyraujančio metodo, teikiančio pirmenybę atskirų aprangos elementų ir jų tam tikrų požymių analizei, menčiau ištirtos liaudies kostiumo, kaip vienu metu vilkimų drabužių ansamblio problemos. Atlasas rengtas pagal Miklucho-Maklajaus vardo etnografinio instituto (Maskvoje) programą, nesiejusią tokių tyrinėjimų su praktiniais tautinių kostiumų kūrimo reikalais. Minėto leidinio rengimas buvo ypač naudingas vyriškų liaudies drabužių tyrimams, kurie iki tol Lietuvoje plėtoti fragmentiškai (Milius V., 1964), o, derinantis prie estų ir latvių medžiagos, išplėtoti (Kulikauskienė V., 1972; 1974; 1975; 1978; 1979).

Ilgai trukusių Pabaltijo atlaso rengimo darbų specifika, Lietuvos muziejuose esančių liaudies drabužių rinkinių pobūdis, neabejotinai ir po karo įsivyravęs liaudies drabužių tyrinėjimų atsiejimas nuo tautinio kostiumo kūrybos reikmių nulėmė, kad daugiausia tirtos atskiros aprangos dalys, ypač tos, kurių rinkiniai gausūs, regioninės formos ryškios, gausesnė lauko tyrimų medžiaga. Tarp jų išsiskiria juostos (Mikėnaitė A., 1967; 1970; Mikėnaitė A., Balčikonis J., 1969; Tamošaitienė A., Tamošaitis A., 1988; Šidiškienė I., 1990; Nenartavičiūtė E., 1995; Tumėnas V., 1990; 1991; 1997; 1998; 1999), skaros ir siaustės (Kairiūkštytė-Jaciniene H., 1977; Bernotienė S., 1979; 1984; 1989; Kargaudienė A., Savickienė J., 1981), prijuostės (Mastonytė M., 1972; Bernotienė S., 1988; 1996; Savickienė J., Kargaudienė A., 1994). Daug mažiau specialių tyrimų skirta kitoms svarbioms liaudies kostiumo dalims: sijonams (Bernotaitė D., 1989), marškiniams (Šidiškienė I., 1989), galvos apdangalams (Bernotienė S., 1972). Be to, nuo devintojo dešimtmečio padaugėja liaudies drabužių tyrinėjimų itin siaurais specifiniais aspektais, pvz., spalvos, ornamento, drabužių ir ornamento simbolikos, paprotinio naudojimo.

Dešimtajame dešimtmetyje, plintant modeliui tautinio kostiumo, tiksliai kopijuojančio liaudies drabužius, išleistos dvi piešinių, rekonstruojančių liaudiškus kostiumus, knygelės (*Lietuvių tautiniai rūbai*, 1994; *Lietuvių tautiniai drabužiai*, 1994) ir praktiškų patarimų bei pavyzdžių liaudies drabužių kopijavimui rinkinys (Jurkuvienė T., 1993). Kostiumų, sudarytų iš Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus rinkinių, fotografijos buvo publikuotos reprezentaciniame albume *Lietuvių liaudies menas* (1993 m.).

Lietuvių tautinį kostiumą kaip atskirą, specifinį objektą tyrinėti pradėta IX dešimtmečio pabaigoje. Jo modelių kaitą sisteminti, datuoti ir glaustai apibūdinti etapus pirmoji ėmėsi Vida Kulikauskienė (Куликаускаене В., 1989). Ji sugretino etnografinių tyrinėjimų ir tautinio kostiumo raidą, pastarąją vertindama atitikimo autentiškiems pavyzdžiams aspektu. V. Kulikauskienės straipsnis iš esmės yra eskizas, atskleidžiantis sudėtingą tautinio kostiumo kaip kultūros reiškinių ir meno kūrinio prigimtį bei pažymintis kai kurias galimas tyrimų kryptis. Viena iš tokių krypčių – tautinio kostiumo kaip nacionalinės tapatybės formavimo ir raiškos priemonės tyrimas. 1995 m. Rūta Saliklis Wisconsin (JAV) universitete apgynė disertaciją, kurioje Lietuvos folkloro ansamblių tautinis kostiumas nagrinėtas kaip nacionalinio atgimimo XX a. antrojoje pusėje manifestacija. Darbe siekta parodyti tautinio kostiumo sampratos priklausomybę nuo politinių ir ekonominių aplinkybių, nuo skirtingų tautos grupių – pasitraukusių iš okupuotos tėvynės ir joje pasilikusių – istorinio likimo ir jas supančios kultūrinės aplinkos. Tautinio kostiumo kaip tautinę savimonę išreiškiančios aprangos vaidmenį yra palietusi Jolanta Vazalinskienė, nagrinėdama tautinių ir kosmopolitinių pradų sąlytį lietuvių aprangoje nuo seniausių laikų iki XX a. pabaigos (Vazalinskienė J., 1995). Liaudies ir tautinio kostiumo panaudojimą nacionalinio bei vietinio tapatumo raiškai yra tyrinėjusi Regina Merkienė (Merkienė I. R., 2008). Nacionalinės tapatybės raiškos tyrimai išsamiausiai ir nuosekliausiai plėtoti Irmos Šidiškienės monografijoje *Būti lietuve* (Šidiškienė I., 2004). Tyrimų, vykusių rengiant pastarąją knygą, rezultatai taip pat buvo paskelbti eilėje straipsnių, autorės publikuotų 1990–2001 m. I. Šidiškienės tyrimų tikslas – parodyti, kaip laikotarpiu, prasidedančiu pirmaisiais viešais pasirodymais drabužių, kuriais buvo sąmoningai reiškiamą tautinę ir etninę priklausomybę, ir pasibaigiančiu sovietine okupacija, suvaržiusia tokią raišką, formavosi lietuviškas įvaizdis. Analizuota, kaip jo atskleidimui naudoti atskiri drabužiai ir jų būdingi komplektai. Tirtos visos moteriškos aprangos rūšys, naudotos nacionalinei saviraiškai: daugiausia dėmesio skirta tautiniams kostiumams, bet buvo tirti ir etnizuoti madingi drabužiai, ir atskirai išskirta scenos apranga. I. Šidiškienė paskelbė daug informacijos apie ankstyviausius lietuvių tautinius kostiumus, vilkėtus Mažojoje Lietuvoje XX a. pradžioje (Šidiškienė I., 1990; 1995; 1999). Apibendrinusi tyrinėto laikotarpio spaudoje skelbtą informaciją ir savo atliktų lauko tyrimų duomenis, ji ištyrė moteriško tautinio kostiumo plitimo geografiją ir dinamiką (Šidiškienė I., 2004), nagrinėjo kai kurių svarbių savitumo raiškai drabužių formų kaitą (Šidiškienė I., 1997), tautinių drabužių įsigijimo motyvus ir būdus (Šidiškienė I., 1999).

Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė monografijose apie žymius lietuvių profesionaliosios tekstilės kūrėjus Antaną Tamošaitį (Šatavičiūtė-Natalevičienė L., 2003)

ir Juozą Balčikonį (Šatavičiūtė-Natalevičienė L., 2007) atvėrė ir jų biografijoms reikšmingą tautinių kostiumų barą, tiesa, išsamiau tų darbų neanalizuodama. Tačiau svarbu, kad ši dailininkų veiklos sritis buvo atskleista bendrame jų kūrybos kontekste, leidžiančiame geriau suprasti, koks buvo jų požiūris į liaudies dailę, nulėmęs interpretavimo būdą. L. Šatavičiūtė-Natalevičienė ypač nuosekliai tyrinėjo A. Tamošaičio „tautiškojo stiliaus“ koncepciją (Šatavičiūtė-Natalevičienė L., 2001), tarpukario profesionaliosios tekstilės formavimąsi bei jos sąsajas su gaivinamais liaudies amatais (Šatavičiūtė-Natalevičienė L., 2007).

Šios knygos autorė lietuvių tautinį kostiumą tyrinėja nuo 1994 m., daugiausiai dėmesio skirdama liaudies drabužių interpretavimo ir tautinio kostiumo modelių kūrimo klausimams (Jurkuvienė T., 1994; 1999; 2001; 2002; 2006; 2007; 2008; 2010).

Apžvelgus lietuvių tautinio kostiumo tyrinėjimus, darytina išvada, kad daugumą autorių kostiumas domino kaip nacionalinio tapatumo raiškos priemonė. Vyrauja etnologijos krypties tyrimai. Daugiausiai nagrinėtas pradinis kūrimo laikotarpis, svarbus ne tik kostiumo, bet ir nacionalinės savimonės formavimui. Be to, Lietuvoje ir kitose šalyse vyrauja tautinio kostiumo studijos, neperžengiančios nacionalinės kultūros tyrinėjimų rėmų. Jos retai ir dažniausiai fragmentiškai siejamos su platesniu, bendru daugumai Europos nacionalinių valstybių kultūriniu kontekstu. Tautinio kostiumo modelių kūrimo metodai ir bendrieji nacionalinių kostiumų formavimo dėsningumai tyrinėti mažai, juose retai siekiama gilesnių teorinių įžvalgų.

Šio leidinio tikslas yra ištirti lietuvių tautinio kostiumo fenomeno ypatumus Europos šalių kontekste, atsižvelgiant į bendruosius nacionalinio kostiumo formavimo dėsningumus ir liaudies drabužių interpretavimo metodus. Todėl lietuvių tautinis kostiumas tiriamas nustatant ir išanalizuojant universalius tautinio kostiumo sampratos formavimo dėsningumus, teorinių modelių sukonstravimo mechanizmą, modelių įgyvendinimui būtinas sąlygas ir jų įdiegimo bei prigijimo nūdienėje kultūroje prielaidas. Analizuojamos Europos šalių nacionalinės kultūros formavimo procese kilusios idėjos, leidusios perkonstruoti „vietinės“ / etninės aprangos prasmę į simbolinio kostiumo, perteikiančio svarbiausius naciją apibūdinančius – teritorinius, kilmės bendrumo, istorinio tęstinumo – požymius. Atskleidžiamas pobūdis ryšių, kurie saisto tautinį kostiumą su jo pirmavaizdžiu, liaudies kostiumu, tų ryšių galimos variacijos ir istorinė kaita. Tyrimu siekta išsiaiškinti tautiniam kostiumui kaip tam tikrai aprangos kategorijai keliamus tipiškus kriterijus bei reikalavimus, taikytus Europos tautų praktikoje ir tapusius modaliniais. Analizuojama tautinio kostiumo teoriškai sukonstruotų modelių priklausomybė nuo jų gamybos būdų ir praktinių galimybių. Tiriami tautinio kostiumo modelių priėmimo bei patvirtinimo ir kon-

trolės procesų dėsningumai. Šie tautinio kostiumo aspektai, nors kostiumų kūrimo ir jų naudojimo praktikai yra vieni svarbiausių, iki šiol buvo beveik neanalizuoti moksliniuose tyrimuose.

Tai pirmasis tyrimas, apimantis beveik visą, išskyrus pačią naujausią, lietuvių tautinio kostiumo istoriją. Iki šiol vyravę XX a. I pusės kostiumo tyrimai papildyti naujais aspektais, o XX a. II pusės lietuvių tautinio kostiumo kūryba pirmą kartą tirta kaip ištisas procesas, nuosekliai atskleidžiant valstybės institucijų, kostiumus projektavusių dailininkų ir kostiumo užsakovų bei vartotojų interesų ir veiklos sąveikas. Tik ištyrus ir tipologiškai susisteminus Lietuvoje sukurtų tautinio kostiumo modelių seką, galima išryškinti jų savitus bruožai ir atskleisti sąsajas su universaliomis, ir kitų Europos šalių kultūroje pasireiškusiomis tautinio kostiumo modeliavimo tendencijomis.

Tautinio kostiumo kaip integralaus nacionalinės kultūros reiškinių tyrimai leidžia nustatyti tautinio kostiumo sampratą, jos pokyčių ir raidos ryšį su tautos bei nacijos formavimosi procesais, tautinės tapatybės raiškos formomis. Tautinio kostiumo modeliai tirti naudojant *formaliąją stiliaus analizę ir rekonstrukcinį* metodą. Juos taikant suformuluota tautinio kostiumo modelio sąvoka, išskirti jam būdingi universalūs komponentai, nustatyti jų naudojimo dėsningumai. Šiame darbe siekta derinti *tipologinį* žiūros kampą ir *lyginamąjį* darbo metodą. Tautinio kostiumo modelių konstravimas analizuotas lyginant ir atsižvelgiant į šio proceso eigą bei ypatumus kaimyninėse tautose ir platesniame regione, įtakojamame vokiškai kalbančių šalių ir Šiaurės šalių tautinio kostiumo sampratą, o kartais pasitelkiant ir kitų Europos tautų, sprendusių tas pačias problemas, kostiumų konstravimo, jų modelių tvirtinimo bei kostiumo gamybos organizavimo analizę.

Trumpai apie kai kuriuos knygoje naudojamus terminus.

Terminu *nacionalizmas* šiame darbe apibūdinama ideologija ir judėjimas, teigiantis žmonijos pasidalijimą į pamatines grupes – nacijas (*VLE*, 2009), judėjimas, kuriuo siekiama suvienyti žmones kalbos, kultūros, etninių ir kt. ryšių pagrindais (*DLKŽ*, 2000). Tokia pat prasme šis terminas naudotas Anthony D. Smitho (Smith A. D., 1994: 11 – 12), Pauliaus Subačiaus (Subačius P., 1999: 13), Algio Valantiejaus (Valantiejus A., 2002: 315) darbuose.

Terminu *nacija* vadinama „modernioji tauta, žmonių bendrija, susidariusi jų istorinės praeities, kultūros paveldo, bendros kilmės mito, materialiosios ir dvasinės kultūros, teritorijos, dažnai ir kalbos bendrumo pagrindu“ (*VLE*, 2009). Daugelio tyrinėtojų manymu, *nacijos* ir *tautos* sampratą santykiu nevisiškai aiškūs (*VLE*, 2009),

tačiau DLKŽ pateikiamas apibūdinimas: „*tauta* – istoriškai susidariusi žmonių bendruomenė, turinti bendrą kilmę, žemę, kalbą, istoriją, kultūrą“ (DLKŽ, 2000), labai artimas nacijos apibrėžimui VLE, o SŽ žodžius *nacija* ir *tauta* pateikia kaip sinonimus (SŽ, 2002).

Nacionalinis kostiumas yra aprangos rūšis, sukurta formuojantis nacijoms ir nacionalinėms kultūroms, reprezentuojanti ir simbolizuojanti nacijos / tautos, kartais ir etninės grupės išskirtinį savitumą. *Nacionalinis kostiumas* laikytinas tiksliau objektą apibrėžiančiu terminu (*nacionalinis* – „susijęs su visuomeniniu politiniu nacijos gyvenimu, su jos kultūra“ (DLKŽ, 2000), tačiau lietuviškoje literatūroje yra labiau įprastas žodžių junginys *tautinis kostiumas* (DLKŽ terminai *nacionalinis* ir *tautinis* laikomi sinonimais), todėl ir šioje knygoje terminas *tautinis kostiumas* vartojamas kaip *nacionalinio kostiumo* sinonimas, remiantis aukščiau išdėstytu *nacijos* bei *tautos* ir *nacionalinio* bei *tautinio* reikšmių artumu, vengiant pernelyg dažno žodžių kartojimosi.

Terminui *nacionalinis (tautinis) kostiumas* teikiama pirmenybė prieš terminą *tautiniai drabužiai*, nes šios rūšies aprangos sąvoka visada apėmė nustatytos sudėties, vienu metu vilkimų drabužių ir aksesuarų komplektą, vadintą *kostiumu*.

Lietuvoje *tautiniais drabužiais, tautiniais rūbais* (XX a. pirmojoje pusėje taip pat *tautiškais drabužiais / rūbais*, XIX a. pab. – XX a. pr. *lietuviškais rūbais*) buvo vadinama ir istorinė liaudies apranga, ir naujai sukurti tautiniai kostiumai. Ši tradicija lietuviškose enciklopedijose tęsta iki pat XX a. devintojo dešimtmečio (LE, 1968; MLTE, 1971; LTE, 1983; TLE, 1986). Vidunas pirmasis pastebėjo, kad tai yra du skirtingi reiškiniai (*Vydūnas, 1916, vokiečių kalba*). Tačiau tik M. Glemžaitė skirtingus (*liaudies* ir *tautinių*) terminus pritaikė lietuviškame tekste (Glemžaitė M., 1955). XX a. antrosios pusės etnografiniuose bei etnologiniuose tyrimuose liaudies apranga vadinama *liaudies, valstiečių* arba *tradiciniais* drabužiais (Marija Mastonytė, Stasė Bernotienė, Vida Kulikauskienė, Irma Šidiškienė). *Tautinių* ir *liaudies* kostiumų / drabužių terminai Lietuvoje pradėti preciziškiau skirti tik XX a. devintajame dešimtmetyje, prasidėjus moksliniams tautinio kostiumo tyrinėjimams.

Kitų šalių literatūroje esama ir vieningo, ir atskirų terminų taikymo pavyzdžių. Vokiškai kalbančiose ir Šiaurės šalyse skirtingi terminai naudojami ne tik liaudies ir tautiniam kostiumui, bet ir konkretiems tautinio kostiumo modeliams apibrėžti. Pastarąjį dešimtmetį minėtos šalys ir dauguma kitų, versdamos savus terminus į anglų kalbą, *folk costume* dažniausiai naudoja liaudies kostiumo prasme, *national costume* – tautinio.

Šioje knygoje žodžių junginiu *liaudies drabužiai* apibrėžiama istorinė valstiečių luomo ir jam artimų socialinių grupių apranga, susidėjusi ne iš pastovių komplektų, o iš atskirų drabužių. Sinonimiškai vartojamas terminas *liaudies kostiumas* tiksliau apibūdina šią aprangos rūšį, kai kalbama apie būdingą vienu metu vilkimų drabužių derinį, lokalią madą.

Knygoje vartojama sąvoka *modelis, nacionalinio (tautinio) kostiumo modelis* turi siauresnę ir platesnę prasmę. Siauresne prasme tai yra konkretus kostiumas arba jo projektas, platesne – tipinė kostiumo schema, užpildoma pagal tam tikras taisykles, nustatytos formos drabužiais ir aksesuarais. Konkrečios tipinės schemos gali labai skirtis griežtumu ir jose telpančių kostiumo variacijų įvairove. Atspindint istorines realijas, darbe dažniau laikomasi platesnės *modelio* sampratos, siauresniąją paliekant tik kai kuriuose aiškiuose kontekstuose.